

Taaltoestanden in de Oostenrijkse Nederlanden in het bestuur van Kerk en Staat

Piet LENDERS

Vanaf de Bourgondische tijd kenden de Zuidelijke Nederlanden met een grote regelmaat problemen in verband met het talengebruik in bestuur, gerecht en zielzorg. Vorsten en hoge regeringsleiders waren veelal van buitenlandse afkomst en drukten zich vlotter uit in een andere taal dan het „Nederduits”, zo zij althans iets van deze taal kenden. Ofschoon aan de Nederlandstalige gemeenschap het grondwettelijk recht toekwam haar eigen taal te gebruiken, kon zij dit recht in bepaalde gevallen slechts opeisen door protesten en acties. In zijn *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte* laat Elias de eerste taal- en cultuurbewuste reacties slechts optreden circa 1780. Hij zag die vooral in kringen van literatoren, bij auteurs van schoolboeken, in rederijkersactiviteiten e.d. Toch leefde er ook in het openbare leven een bewustzijn van eigenheid en van recht op eerbied voor de volkstaal. Wij zouden naar aanleiding van de Oostenrijk-Europalia en van de herdenking van de resultaten van het bestuur der Habsburgers in onze gewesten enkele reacties in die richting willen belichten. Meer dan een eeuw geleden gingen rechtshistorici als Faider, Pouillet, Gallet-Miry reeds in op de wettelijke taalvereisten. Maar niet zelden ligt er tussen rechten en feiten een afgrond¹.

In studies, die hij vóór 'n veertigtal jaren publiceerde over de groeiende verfransing van Vlaanderen, heeft M. Deneckere heel wat taaltoestanden belicht in de bestuurlijke kaders en in het onderwijs. Maar hij gaf aan het verschijnsel een interpretatie die niet iedereen voldeed. Professor P. Geyl heeft die in een boekbespreking erg gerelativeerd².

In zijn waardevolle studie *Vlaams Taal- en Volksbewustzijn in het Zuidnederlandse Geestesleven van de 18e Eeuw* heeft professor J. Smeyers het probleem van de verfransing vanuit de Vlaamse denkwereld belicht. Hij ook nuanceerde de stellingen van Deneckere. Ofschoon zijn bronnen in belangrijke mate van literaire aard waren, wijdde hij toch wel aandacht aan het openbare leven en de politiek. Men kan het er grif mee eens zijn dat de centrale overheid in de achttiende eeuw geen bewuste verfransingspolitiek voerde. Dit neemt niet weg

1. Zie de ruime bibliografie in E. POULLET, *Les constitutions nationales belges de l'ancien régime à l'époque de l'invasion française de 1794*, Brussel, 1875, p. 197, noot 1.

2. P. GEYL, in boekbespreking, in: *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, XII, 1957, p. 65-67.

dat er wel een druk van een andere, meer sociale aard kan geweest zijn, waar de overheid niet buiten stond. Dit bracht mee dat men van Vlaamse zijde steeds in het verweer moest treden om de eigenheid te handhaven. Zo mocht men bv. in gegoede meisjespensionaten alleen Frans spreken en was het Gentse toneelleven na 1750 bijna uitsluitend op Frankrijk gericht ³.

1. Het bestuur

Wie de overheidsdiensten van nabij leert kennen, stelt al gauw vast dat de bevolking zich had neergelegd bij een quasi-exclusief gebruik van het Frans in de regeringskringen. Men aanvaardde ook dat de contacten tussen regering en lagere besturen in het Frans verliepen. De Geheime Raad nam nog wel eens verslagen aan, die in het Vlaams gesteld waren. De verzoekschriften die te Brussel via daartoe geaccrediteerde bemiddelaars, *agents en cour* geheten, moesten aangeboden worden, waren veelal in het Frans gesteld. Men duldde nochtans niet dat de centrale overheid de Nederlandstalige bevolking in het Frans benaderde of bestuurde. Plaatselijke en gewestelijke besturen richtten zich steeds in de volkstaal tot hun onderhorigen. Hun interne documenten zoals resoluties, rekeningen, pachtcontracten e.d. waren steeds in het Vlaams opgesteld. Toch kon het gebeuren dat deze in het Frans gesteld werden. Dat gebeurde vooral wanneer men vermoedde dat de regering verlangde kennis ervan te nemen. Zo was in 1755 het grote verslag over de financiële organisatie en toestand van de Staten van Vlaanderen in het Frans gesteld en werd het gedrukt als *Réflexions sur les finances de la Flandre*. In 1769 werd in de stad Gent een analoog verslag opgesteld en op een klein hoofdstuk na in het Frans geschreven. Wanneer de regering echter plots een intern document opvroeg, moest zij zich met een Vlaamse tekst tevreden stellen. Dat was o.m. in 1765 het geval, toen de Junta der Besturen te Gent het contract voor de verpachting van de fiscaliteit opvroeg samen met het lastencohier.

Na elke Franse bezetting volgde er een of andere vlaamsgezinde reactie. Elke aanwezigheid van Franse troepen en administratoren bracht immers een verfransingsgolf mee. Denken wij maar aan het bevel van graaf de Bergeyck tijdens het Anjou-bewind (1700-1706) om alle opschriften boven de belastingsburelen in Vlaanderen tweetalig te maken. Zo wilde het de ordonantie van 18 februari 1702 ⁴. Niet minder invloed had tijdens de Oostenrijkse succesieoorlog de aanwezigheid van het Franse hof, van Frans toneel, van het bestuur van intendant J. Moreau de Séchelles. Is het toeval dat de zege te Fontenoy in

3. J. SMEYERS, *Vlaams Taal- en Volksbewustzijn in het Zuidnederlandse Geestesleven van de 18e Eeuw*, Gent, 1959, p. 187-190, 198.

4. *Recueil des ordonnances des Pays Bas Autrichiens*, dl. I, Brussel, 1860, blz. 154, art. 44.

1745 van maarschalk Maurits van Saksen, opperbevelhebber van het Franse leger, werd uitgebeeld door o.m. een verslagen Vlaamse leeuw in het veld te plaatsen? Zo het 'n toeval was bij de conceptie van dit kunstwerk op het graf van de maarschalk te Straatsburg, was het zeker symbolisch. Die slag opende immers de Nederlanden voor een harde bezetting en een militair bestuur, die drie jaar en een half zouden duren⁵.

Het zal niet verwonderen dat er in 1749 na de ontruiming van het land en de bevrijding van het Franse bewind een reactie loskwam. Een aantal Fransen bleven in de Nederlanden achter en vonden hier een broodwinning in het onderwijs van het Frans: schrijven, lezen, spreken ...⁶. Zelfs te Brussel nam men een Fransman van het bezettingspersoneel, B. Dupuy, in het centrale bestuur op en het duurde tot 1757 vooraleer de vaste administratie hem kon wegwerken⁷.

Het verzet tegen de verfransing vond haar oorsprong op het platteland en niet in de steden. Daar was men immers meer meegaand geweest met de culturele propaganda van de bezetter. In september 1749 richtte het hoofdcollege van het Land van Waas zich tot de hoofdcolleges van het Land van Dendermonde, van het Land van Aalst en van de kasselrij Kortrijk met de mededeling dat het met tegenzin was overgegaan tot de publicatie van de ordonnantie van 1 september, die alleen in het Frans gesteld was. Het hoofdbestuur herinnerde aan het grondwettelijk recht om steeds een officiële Vlaamse tekst van de wetten te ontvangen en deelde mee dat het besloten had een volgende keer de afkondiging te weigeren, indien de regering of de Raad van Vlaanderen nog nalatig waren in taalopzicht. De hoofdschepenen vroegen verder, dat de aangeschreven plattelandsdistrikten zouden meedoen aan de actie en bij de Staten van Vlaanderen aandringen om bij de voorwaarden voor het toestaan van de bede de eis op te nemen om alleen wetten opgelegd te krijgen, die in de volkstaal gesteld waren.

Het schrijven aan het Land van Dendermonde luidde als volgt: „Wij hebben goetgevonden het placcaet van den eersten deser te doen publiceren ende uyt te senden in de fransche taele gelijk wij vernemen dat andere corpora oock hebben gedaen. Dan is geresolveert in ons advys op het gevraegde subsidie te insisteren dat het geseyde placcaet wederom in de Vlaemsche taele moet uytgesonden worden ende geordonneert (worden) aen den Raede van Vlaenderen van int toecommende geene andere als in de selve taele te publiceren ofte uyt te senden, betrouwende dat U.E. en geene difficulteyt en sullen vinden van

5. Beeldhouwwerk op het graf van de maarschalk te Straatsburg.

6. M. DENECKERE, *Histoire de la langue française dans les Flandres (1770-1823)*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis in Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe reeks, VII, 1952, p. 161, 162, n. 41 en 194-195.

7. P. MOUREAUX, *Les préoccupations statistiques du gouvernement des Pays Bas Autrichiens*. Brussel, 1971, p. 248.

het selve te doen ende daertoe oock te begroeten de heeren van de twee steden en lande van Aelst gelijk wij hedent gedaen hebben aan d'heeren der Casselrije van Cortryck, opdat sulckx in het resultat soude vallen ende bij acte — acceptatie gedecreteerd worden mitsgaeders den franschen voet te doen cesseren''⁸.

De landelijke distrikten reageerden gunstig op deze brief. Het Land van Aalst liet op 5 oktober 1749 aan de bestendige deputatie van de Staten van Vlaanderen weten : „Gemerckt dat het naelaetste uytgesonden placcaert geconcipeert (is) in de fransche taele en also sujet — mits de ignorantie van de buytenlieden — aen veele moeilyckheden ende interpretatien, worden U En gebeden de Majesteyt te aensoecken van int toecommende geene placcaerten in deselve taele meer uyt te senden''⁹.

De deputatie gaf er zich al vlug rekenschap van dat het met de petitie van de landelijke besturen menens was. Het jaar daarop nam zijzelf — „gheconsidereert dat het convenieert tot beter verstant van diere'' — de vertaling van wetten ter hand, vooraleer ze te laten drukken en rond te sturen¹⁰.

Toch was daarmee niet alles geregeld. Zowel de regeringsadministratie als de Raad van Vlaanderen lieten nog verder steken vallen. Het was immers niet de taak van de Statendeputatie de wetten te vertalen. Zo kwam het nog verschillende malen tot zure oprispingen zoals van het kleine Land van Bornem in april 1755. In december 1755 vroeg het hoofdbestuur van de Oudburg van Gent, dat nochtans in meerderheid samengesteld was uit franstalige edellieden, aan de Statendeputatie om een vertoogschrift aan de landvoogd te sturen tegen de Franse wetteksten, daar de landslieden die taal niet verstonden¹¹.

Het Land van Waas ging verder : het werd het aandringen moe. Nog gedurende dezelfde maand december 1755 lokte het een incident uit. Het weigerde de twee in het Frans gestelde wetten, waarover de Oudburg reeds zijn beklag gemaakt had, te publiceren. Het bracht de Raad van Vlaanderen ervan op de hoogte : er zou geen afkondiging van de twee ordonnanties komen, zolang er geen Vlaamse officiële versie beschikbaar was. De Raad was het vorstelijk hof van beroep dat op de publicatie van de wetten in het graafschap Vlaanderen moest toezien, en hield het zich voor gezegd. Het stuurde voortaan alleen nog Vlaamse wetteksten ter publicatie uit. Van de twee niet gepubliceerde ordonnanties liet het echter geen vertaling geworden. Dit zou gevolgen hebben. Zes jaar verliepen. In 1761 stelde de procureur-generaal een vervolging in tegen een inwoner van het Land van Waas op grond van een der niet-

8. Rijksarchief Gent : Land van Aalst 225 : Land van Waas aan Land van Dendermonde 26 september 1749.

9. *Ibid.*, 92 : advies 5 oktober 1749.

10. *Ibid.*, 228 : Statendeputatie aan Land van Aalst 23 september 1750.

11. Rijksarchief te Gent. Staten van Vlaanderen, 4935. Oudburg van Gent 332, fol. 419-421.

gepubliceerde ordonnanties. Het betrof een banaal geval van smokkel. Het hoofdcollege nam het echter onmiddellijk op voor de betichte : hij was niet aan de wet onderworpen en kon ze niet kennen, want zij was in het land van Waas nooit afgekondigd ! Het protest bereikte de hoogste regeringsinstanties. De Staten van Vlaanderen schaarden zich achter het Land van Waas. Zij deden een beroep op de — weliswaar ongeschreven — grondwet, die hun toestond alleen in hun eigen taal bestuurd te worden. Hun vertoogschrift besloot : „ *Quoiqu'il en soit, la constitution du pays, l'ancien usage et l'observance d'un point si nécessaire souffriraient une atteinte, si après la susdite discussion et connaissance du gouvernement ceux du Pays de Waes fussent contraints de faire la dite publication en langue française* ”. Op 26 november 1761 werd in naam van Maria Theresia aan de Geheime Raad bevel gegeven van alle ordonnanties een vertaling te maken vooraleer die naar Vlaanderen door te sturen ¹².

De kogel was door de kerk ... Toch sloeg de Raad van Financiën het volgend jaar dit keizerlijk bevel in de wind. Hij stuurde weer een decreet naar Vlaanderen door, dat uitsluitend in het Frans gesteld was. De reactie in Vlaanderen was erg scherp : de Staten weigerden de buitengewone bede toe te staan, die de landvoogd gevraagd had, indien deze de zaak niet in orde bracht en uitdrukkelijk bevestigde alleen nog Vlaamse wetteksten ter afkondiging af te sturen. „ Ende andersints niet ” was het slotwoord betreffende het toestaan van de buitengewone bede ¹³.

In het hertogdom Brabant speelde zich een gelijkaardige strijd af. Hier was het de Raad van Brabant, die het laatste woord had en de Nederlandstalige buitenlieden gelijk gaf ¹⁴. De landslieden en de Staten van Vlaanderen en Brabant stonden niet alléén met hun protesten. De voorzitter van de Raad van Vlaanderen had ook verscheidene malen bij de regering erop aangedrongen alleen nog Vlaamse wetteksten over te maken. De man was de beroemde burggraaf K.F. Patyn (1687-1773), staatsraad en auteur van een *Mare liberum* : een studie geschreven voor de vrijmaking van de Zuidnederlandse handel ¹⁵.

Voor de correspondentie met de regeringskantoren te Brussel hield men echter het been stijf : die moest in het Frans gebeuren. Alleen de Geheime Raad, die als ministerie van binnenlandse zaken fungeerde, nam correspondentie van particulieren in het Nederlands aan en wilde desnoods ook interne verslagen van ondergeschikte besturen in ontvangst nemen, zoals hierboven vermeld. Andere diensten aanvaardden geen Vlaamse correspondentie. Dit moest o.m. Gistel in 1765 ervaren. Na een poging om in de streektaal te corresponderen

12. Rijksarchief te Gent. Staten van Vlaanderen 921, fol. 135-152. Land van Waas 361 : brief aan Fayart en Keyaerts 24 december 1755. *Recueil des ordonnances*, dl. VIII, p. 445.

13. Staten van Vlaanderen 920, fol. 189-191.

14. J. SMEYERS, *o.c.*, p. 186.

15. Algemeen Rijksarchief te Brussel. Sekretariaat voor Staat en Oorlog 1949 : brief van Patyn 30 juni 1759.

liet de Junta voor Besturen en Beden prompt weten, geen brieven of verslagen, in het Vlaams gesteld, aan te nemen¹⁶.

2. De taaleisen voor ambtenaren

De kennis van de volkstaal werd wel geëist van plaatselijke of gewestelijke overheidspersonen en ambtenaren. Hun pensionaris of secretaris moest tweetalig zijn voor de correspondentie met de regering. Die eis schiep echter geen moeilijkheden. In de collaterale raden kon het gebrek aan kennis van de tweede landstaal een exclusie voor de benoeming meebrengen.

Voor ambtenaren ter plaatse was men doorgaans streng. Te Mechelen was een Waal, Perceval, beheerder-directeur der vorstelijke domeinen. In die hoedanigheid had hij weinig contact met de bevolking. Ten gevolge van een verordening van Filips de Goede was deze ambtenaar als vorstelijk auditeur belast met de controle van de stedelijke boekhouding. De regering ontzegde hem echter de uitoefening van deze lucratieve bijkomende opdracht, omdat hij als eentalige Waal niet eens de boekhoudermen en de boekingen verstond¹⁷. Schepenen die de volkstaal niet spraken en toch door de landvoogd aangesteld waren, trokken zich spontaan terug bij de kennisgeving van hun benoeming. De notabelen van de achttiende eeuw waren in die omstandigheden wellicht logischer dan de politici in meer recente tijden.. ! Baron Baudenne de Woesten aanvaardde in 1749 het schepenamtbij te Ieper niet, waarmee hij bekleed was, wegens onkunde inzake de streektaal. Iets dergelijks gebeurde te Gent, waar in 1768 Jean Louis Caters bedankte voor zijn aanstelling in het college van de Keure en de landvoogd vroeg zijn tweetalige zoon in zijn plaats aan te stellen. De man was van Doornik afkomstig en kende de volkstaal niet. Zijn zoon Louis wel¹⁸. Toch vond de revolutionaire Collatie of Brede Raad te Gent het in januari 1791 niet overbodig te eisen, dat alle schepenen de taal van de bevolking „volmaakt” moesten kennen en spreken¹⁹.

Voor een benoeming in de collaterale raden hield men in principe rekening met de kennis van het Nederlands. Toch merkte de grote kenner van deze instellingen Joseph Lefèvre op dat de meeste topambtenaren van Waalse afkomst waren²⁰. Men keek immers vooral naar de taalkennis, wanneer het aantal

16. Algemeen Rijksarchief te Brussel. Junta voor Besturen en Beden, 26, fol. 136.

17. *Ibid.*, 25, fol. 152.

18. Algemeen Rijksarchief te Brussel. Sekretariaat voor Staat en Oorlog 2741, fol. 35 : Baudenne aan Botta 21 augustus 1749. Geheime Raad 358 B : Verzoekschrift van J.L. Caters s.d.

19. H. BALTHAZAR, *Het sociaal-politiek Wisselingsproces op het Einde van de achttiende Eeuw. De Gentse Collatie*, in : *Handel. van de Maatschappij voor Geschied. en Oudh. te Gent*, 1971, n.r., XXV, p. 61, noot 66.

20. J. LEFEVRE, *Documents sur le personnel supérieur des conseils collatéraux du gouvernement des Pays Bas pendant le dix-huitième siècle*, Brussel, 1941, p. 47.

Vlaamsonkundigen te groot werd. De Geheime Raad hechtte er iets meer belang aan. Hij fungeerde als ministerie van binnenlandse zaken, justitie en erediensdienst en kon ook processen tot zich trekken. Zowel het nazicht op kerkelijke publicaties en preken als het kennisnemen van processtukken en rapporten konden de kennis van het Nederlands vereisen. Toch was het argument van onkunde niet altijd doorslaggevend. De leiding van het land beruiste immers bij Franstalige vreemdelingen: de kanselier van Hof en Staat te Wenen, de landvoogd, de gevolmachtigde minister en de sekretaris voor Staat en Oorlog te Brussel. Toch was het een topfunctionaris van Ierse afkomst, Patrick de Neny, die zou aandringen op eerbied voor de Nederlandstalige gemeenschap. Misschien ligt juist zijn Ierse afkomst aan de basis van het begrip voor de gevoelens van een geminoriseerd volk.

Daarentegen heeft misschien bij het aanstellen van Nederlandsonkundige kandidaten in een collaterale raad ook de ontevredenheid in het Waalse landsgedeelte een rol gespeeld. De Naamse raadsheer J.J. de Stassart was in de jaren vijftig enkele keren gepasseerd omwille van zijn gebrek aan talenkennis. De Hoge Raad te Wenen had toen zelfs opgemerkt: „*L'ignorance du flamand est un défaut très grand*”. Inmiddels groeide bij de raadsheren van de Henegouwse justitieraad een wrevel, omdat zij als eentaligen geen kans op promotie maakten. Bij de eerstvolgende gelegenheid in 1757 werd Stassart benoemd: als reden golden zijn bekwaamheid en het feit dat hij met een lagere wedde tevreden was²¹. Van zijn onkunde inzake taal was er geen sprake meer.

Kort nadien werd Patrick de Neny voorzitter van de Geheime Raad. Hij hield vast aan de eis van tweetaligheid. In 1764 deed hij de meerderheid van de kandidaten afwijzen om hun gebrek aan kennis van het Nederlands, en liet hij een Brabander benoemen die maar weinig Frans kende, de Cock. Hij bleef aan de eis van tweetaligheid vasthouden. In 1777 verzette hij zich met zijn raad tegen de aanstelling van de Vlaamsonkundige raadsheer Papin uit Henegouwen. Minister Starhemberg was het helemaal niet eens met die exclusie en stelde voor kanselier Kaunitz een tegenrapport op. Daarin wees hij op precedenten zoals Stassart, alle van vóór het voorzitterschap van Neny. Wenen gaf echter Neny gelijk: niettegenstaande zijn technische en menselijke kwaliteiten werd Papin niet benoemd²².

3. De benoemingen tot bisschop

De houding van 's lands bestuur inzake kennis van de volkstaal kan men ook nagaan bij de aanstelling van de bisschoppen. De vorst benoemde deze prelaten. De paus gaf hun daarna de geestelijke investituur en die werd uitsluitend

21. J. LEFEVRE, *o.c.*, doc. 238-239, 243-244, 290-291.

22. *Ibid.*, doc. 318, 325, 328-330.

gebaseerd op een onderzoek betreffende de rechtgelovigheid en het goed gedrag. Het was de Geheime Raad, die als ministerie van eredienst het onderzoek over de kandidaten organiseerde en de eerste voordracht deed door een *terna* op te stellen. De gevolmachtigde minister, de landvoogd en de kanselier voor Hof en Staat steunden die voorstellen of veranderden die op basis van gemotiveerde adviezen. In deze benoemingsdocumenten stelt men vast, dat men nu eens belang hechtte aan de kennis van de volkstaal omwille van de contacten met de gelovigen, dan weer voorop stelde dat een bisschop vooral contacten moest hebben met de gegoede standen en met zijn clerus. Met de eersten converseerde hij in het Frans; tot de laatsten richtte hij zich in het Latijn, zowel tot het kapittel als tot de priesters en de seminaristen. Zelfs de dekanale visitaties werden in het Latijn afgehandeld of de bisschop deed ze, vergezeld van een sekretaris die de volkstaal sprak.

Aan het hoofd van het aartsbisdom stonden in de loop van de achttiende eeuw twee prelaten met een uitzonderlijk lang pontificaat, die zich bij hun benoeming niet in het „Belgisch” of Nederlands konden uitdrukken: kardinaal T. d’Alsace et de Boussu, prins de Hennin-Liétard (1714-1759), en kardinaal graaf J.H. de Frankenberg (1759-1801). Het is verwonderlijk dat er vanwege de Staten van Brabant geen protest kwam tegen de benoeming van Mgr. d’Alsace. Zij hadden dit nochtans wel gedaan tegen de benoeming van de Duitser P.J. de Francken-Sierstorff tot bisschop van Antwerpen²³. Wellicht waren zij in de mening dat d’Alsace als provoost van de kathedraal van Gent en vicarius capitularis van dit bisdom, de volkstaal machtig was. Hij zou ze nooit kunnen spreken. De getuigenis van kannunik G.J. Meldert, in 1745 op de nuntiatuur te Brussel afgelegd, is zeer duidelijk. De Mechelse hulpbisschop J.A. de Robiano moest op de grote feesten in de kathedraal de homilie houden in de plaats van de kardinaal, „*eo quod usum non habet linguae flandricae*”²⁴. De benoeming van graaf de Frankenberg in 1759 was een persoonlijke beslissing van Maria Theresia, *motu proprio* genomen ten gunste van een beschermeling buiten alle adviezen van de administratie. Deze Duitser zou echter wel Nederlands leren²⁵. Voor de titularissen van het bisdom Ieper werd weinig belang gehecht aan de kennis van de volkstaal. „*La connaissance intégrale du flamand n’est pas nécessaire*”, heette het in een officieel rapport in 1785²⁶. Het bisdom maakte tot 1715 deel uit van het Franse koninkrijk, en ook na die datum strekte een deel van het territorium zich over Frankrijk uit in Frans-Vlaanderen. Te Brussel hield men dus geen rekening met taalvereisten. De meeste Ieperse bisschoppen kenden de volkstaal niet. De enige nederlandsstalige werd in 1730 naar het bisdom Gent overgeplaatst.

23. N. LEPLAE, *Brugge tien Jaar zonder Bisschop*, in: *Standen en Landen*, XVI, 1968, p. 79.

24. L. JADIN, *Procès d’information pour la nomination des évêques et abbés des Pays Bas*, in: *Bulletin de l’Institut historique belge de Rome*, XI, 1931, p. 60.

25. P. LEFEVRE, *Le recrutement de l’épiscopat dans les Pays Bas pendant le régime autrichien*, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CIII, 1938, p. 127, 171-172.

26. *Ibid.*, p. 201.

Voor de andere Vlaamse bisdommen werd wel belang gehecht aan de kennis van de volkstaal. Toen de Staten van Brabant in 1749 vernamen dat de Duitse Dominikaan G. de Gentis tot bisschop van Antwerpen zou benoemd worden, richtten zij een protestschrijven aan Maria Theresia, omdat de man het Nederlands niet machtig was. Maria Theresia reageerde erg handig en liet haar beslissing antidateren. Zij had dan z.g. geen kennis gehad van dit protest, toen zij haar gezant bij de H. Stoel tot bisschop benoemde²⁷.

In de jaren zeventig kwam de eis van de talenkennis heel sterk naar voor in de consultes van de Geheime Raad. Die kwam met dezelfde argumenten aan als voor de aanstelling van Nederlandssprekende raadsheren. In 1771 achtte de Raad de kennis van de volkstaal onontbeerlijk: in het licht van deze stellingname nam hij in de *terna* voor Gent geen enkele Franstalige op. Voor de aanstelling van een nieuwe bisschop te Brugge enkele jaren later hield de Raad hetzelfde criterium aan en weigerde twee Franstalige edellieden in zijn voorstel op te nemen. De landvoogd, Karel van Lotharingen, was het echter niet eens. Hij achtte de kennis van de volkstaal in een Vlaams bisdom „*très importante mais non indispensable*”. In het licht van deze stellingname stelde hij in zijn *terna* de twee Franstalige edellieden op de eerste plaatsen. Kanselier Kaunitz kon zich niet verzoenen met dit lakse standpunt. Hij voerde de twee edellieden van de lijst af en deed de deken van Lier F. Brenart benoemen²⁸. Enkele jaren later, rond de jaarwende van 1778-1779, ontwikkelde zich een scherp dispuut rond de noodzakelijkheid van de taalkennis. Het betrof de opvolging van Mgr. G. Van Eersel, bisschop van Gent. De Geheime Raad weidde bijzonder uitvoerig uit over de taalvereisten. Men krijgt de indruk dat hij lucht had van een voorkeur van Maria Theresia voor een Nederlandsonkundig kandidaat en zich hiertegen duidelijk afzette. De Raad kwam er nl. zeer voor op dat de bisschop de volkstaal *parfaitement et familièrement* moest beheersen. Een rechtsregel van de Romeinse Curie wilde dat een benoeming voor een functie met zielzorg ongeldig was, indien de titularis de taal van zijn gelovigen niet machtig was, voegde de Raad er aan toe. Ook de Belgische wetgeving verbood een taalondkundige in een kerkelijke ambt aan te stellen. Keizer Karel V had in zijn edikt van 20 oktober 1540 verboden, het vorstelijk *placet* te geven aan een benoemingsbulle, die van de kennis van de volkstaal ontsloeg. Karel van Lotharingen was ongelukkig, toen hij deze consulte van de Geheime Raad doornam. Hij verzette zich bij Maria Theresia tegen deze onverdraagzame houding. De kennis van de volkstaal was alleen nodig voor de pastoors, zo vond hij, en niet voor de bisschoppen. Voor een prelaat was het veel belangrijker dat hij een steuntje kon geven aan vorstelijke *desiderata* door zijn aanwezigheid of zijn invloed in de Statenvergadering en dat hij *un homme du monde* was. Dat laatste kon men natuurlijk alleen maar in het Frans. De bis-

27. *Ibid.*, p. 167.

28. *Ibid.*, p. 181-187, 191-194.

schop van Namen, de Oostenrijkse prins Ferdinand de Lobkowitz, beantwoordde helemaal aan dit profiel. Zijn overplaatsing naar Gent was daarom aangewezen: de bisschoppelijk mensa te Gent had het hoogste inkomen van het land, veel meer dan de mensa van Namen. Kanselier Kaunitz resumeerde te Wenen de beide stellingnamen voor Maria Theresia. Hij vond de kennis van de volkstaal belangrijk en was zelfs op de hoogte van omstreden gedragingen van de Lobkowitz. Toch droeg hij hem voor. De keizerin was het daar bij voorbaat mee eens en verplaatste de prins van Namen naar Gent²⁹.

De benoeming van bisschoppen was voor de Habsburgers een gelegenheid om de hoge adel te vleien en geestelijken uit deze stand tot bisschop te promoveren. „*La naissance est à juste titre regardée comme un motif de préférence*”, was een Weense stelregel³⁰. Het Belgische episkopaat van de achttiende eeuw telde dan ook heel wat leden van de Belgische en buitenlandse adel. Die droegen op hun beurt graag mensen voor uit hun kennissenkring voor een openvallende bisschopszetel zonder rekening te houden met de kennis van de volkstaal. Dit ontlokte eens aan Kaunitz de bemerking: „*Je suis surpris que les évêques qui devraient mieux sentir que tout autre combien il est essentiel qu'un évêque sache la langue de ses ouailles, proposent néanmoins des sujets qui l'ignorent*”³¹. Niettegenstaande haar pastorale bezorgdheid kon ook Maria Theresia niet aan deze trend ontkomen. De Jansenistische voorzitter van de Geheime Raad Patrick de Neny was in dat opzicht veel ernstiger. Het mocht niet helpen. De Kerk in Vlaanderen kreeg niet steeds de herders die de taal van het volk verstonden. Soms primeerden andere belangen.

4. Besluit

In de achttiende eeuw was in regeringskringen en de hoge gerechtshoven de voorkeurtaal het Frans. De eerbied voor de volkstaal in het hertogdom Brabant en het graafschap Vlaanderen moest bevochten worden, ook al werd ze gegarandeerd door de Vlaamse ongeschreven grondwet en eiste artikel acht van de Blijde Intrede die op voor Brabant. Correcte taaltoestanden waren immers alleen nodig voor het minder begoede gedeelte van de bevolking.

Een echte verfransingspolitiek kende ons land niet vóór de definitieve annexatie bij Frankrijk. Maar de Franse Rococo en de „aufgeklärte” cultuur maakten opgang in heel Europa, en niet het minst in het Vlaamse landsgedeelte. Iedereen zag dat. In 1774 stelde men in regeringskringen vast: „*Les gens un peu aisés*

29. *Ibid.*, p. 195-199.

30. *Ibid.*, p. 185.

31. H. NELIS, „*L'idiome du diocèse*” en de Benoemingen van Mgr. Brenart tot Bisschop van Brugge (1777), in: *Biekorf*, 1928, p. 165.

désirent tous apprendre la langue française et on regarde généralement en Flandre et en Brabant ceux qui ignorent cette langue comme ayant eu une éducation négligée”³². Voor de volksmensen met een „verwaarloosde opvoeding” had de overheid niet zoveel over. Gelukkig waren er toen reeds persoonlijkheden, die minder bekend zijn dan Verlooy en Verhoeven, maar daarom niet minder moedig waren. Zij sprongen in de bres voor de rechten van de volksmens. Het waren de hoofdschepenen van het Land van Waas en van andere plattelandsdistrikten en — wel erg onverwacht — de voorzitter van de Raad van Vlaanderen, burggraaf Patyn, en de voorzitter van de Geheime Raad, graaf Patrick de Neny. Deze laatste verdient des te meer erkenning, omdat hij bij de hervorming van het middelbaar onderwijs in de jaren zeventig als eerste de eis stelde het Nederlands als verplicht vak op het programma te zetten.

Prinsstraat 13
2000 Antwerpen

32. Algemeen Rijksarchief te Brussel. Comité jésuitique, 38, protokol 9 april 1774.